

รอยแผลทางเศรษฐกิจและสังคม: กรณีโควิด-19

Socioeconomics Scars: A Case of COVID-19

วรรณวิภา ไตลังคะ¹ และ กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์²

Wanwipha Tailangka and Kampanart wongwatthanaphong

บทคัดย่อ

ภาวะเศรษฐกิจถดถอย เกิดหลุมรายได้ขนาดใหญ่ในระบบเศรษฐกิจไทย ธุรกิจหลายแห่งปิดกิจการลง ประชาชนถูกเลิกจ้าง เป็นปรากฏการณ์สำคัญจากผลของสถานการณ์โควิด-19 บทความนี้จึงตั้งวัตถุประสงค์ไว้เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม จากสถานการณ์โควิด-19 รวมถึงนำเสนอแนวทางการแก้ไขและการปรับตัวของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยพบว่า ในมิติด้านเศรษฐกิจ เกิดการหดตัวอย่างรุนแรง รายได้หายไปจากวงจร การจ้างงานจะฟื้นตัวได้ช้า โดยเฉพาะในภาคบริการและองค์การธุรกิจที่มีสายป่านสั้น จะมีผู้ว่างงานระยะยาวมากขึ้นหลายเท่าตัว ในมิติด้านสังคม จะเกิดความเปราะบางสูงด้านความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน แรงงานย้ายถิ่นจะกลับภูมิลำเนาเพิ่มมากขึ้น ขณะที่ภาคการเกษตรกลับมีผลิตภาพลดลง ซึ่งแนวทางการแก้ไขและการปรับตัวอาจทำได้โดย การให้ความสำคัญกับภาคการผลิตเพื่อการส่งออกเพิ่มมากขึ้น เปิดรับความช่วยเหลือจากภาคเอกชน โดยเฉพาะด้านห่วงโซ่อุปทาน ประชาชนร่วมแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งในด้านการฉีดวัคซีนและการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตามภาครัฐต้องแสดงความสามารถในการบริหารจัดการหนี้ มีความสามารถในการสื่อสารกับภาคประชาชนและภาคธุรกิจอย่างชัดเจน พิจารณาแนวปฏิบัติตามกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องอย่างเอื้อประโยชน์ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นทั้งในด้านการลงทุนและการจ้างงานต่อไป

คำสำคัญ: วิกฤตเศรษฐกิจและสังคม, ภาวะเศรษฐกิจถดถอย, โควิด-19

Abstract

An economic recession causing a huge reduction income in Thai economy. Many businesses have closed down, number of people were fired, and these were the major phenomenon as a result of the Covid-19 situation. This article aims to analyze the economic and social impact of the COVID-19 situation as well as presenting guidelines for correction and adjustment of the stakeholders. It was found that, in the economic dimension, there will be a severe contraction. Income disappears from the economic cycle, employment will recover slowly, especially in the service sector and business which low capital

¹ รองศาสตราจารย์ ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ E-mail: wanwipatailangka@gmail.com

² รองศาสตราจารย์ ประจำคณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม E-mail: kampanart_wk@yahoo.com

investment. In long term there will more unemployment increasing in multiple times. In the social dimension, there will be high risks of life and property safety. More migrant workers will return to their domiciles while as agricultural sector has decreased productivity. The solution and adaptation for this situation might be giving more attention to manufacturing sector for exports. Open more opportunity to receive supporting form private sector especially in the supply chain. People show their social responsibility both in terms of vaccination and livelihood. However, the government must show ability to manage debt. Have the ability to communicate clearly with the public and business sectors. Consider beneficial related regulation to build up confidence in both investment and employment in the near future.

Keywords: Socioeconomics Crisis, Recession, COVID-19

บทนำ

การแพร่ระบาดของโควิด-19 ได้เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงปลายเดือนธันวาคมปี 2562 และแพร่กระจายไปสู่ประเทศต่าง ๆ ตั้งแต่ช่วงต้นปี 2563 จนทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของหลายประเทศต้องหยุดชะงักลง ซึ่งแต่ละประเทศอาจได้รับความเสียหายไม่เท่ากัน เพราะโครงสร้างเศรษฐกิจในการพึ่งพารายได้ไม่เหมือนกัน แต่ถือเป็นสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความกังวลกับประชาชนอย่างมาก เนื่องจากมีผู้ติดเชื้อเพิ่มขึ้นและกระจายตัวตลอดเวลา ขณะที่ด้านมาตรการจำกัดการระบาดกลับมีความเข้มงวดลดน้อยลง ทั้งในแง่จำนวนมาตรการและขนาดของพื้นที่ที่ควบคุม รวมถึงประชาชนเริ่มคุ้นเคยกับการดำรงชีวิตในวิถีใหม่ ซึ่ง วิโรท สันติประภพ (2563, หน้า 4) ได้ให้ความเห็นว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น สะสม และยังคงอยู่มาเป็นระยะเวลานานในระบบเศรษฐกิจไทย หลีกไม่พ้นปัญหาความยากจนและปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำ แต่ผลเป็นที่ว่านี่กลับถูกการระบาดของโควิด-19 หลายระลอกกระทบกระแทกจนกลายเป็นแผลเปิดที่กว้างขึ้นมากกว่าเดิม และยังมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นแผลอักเสบเรื้อรังของสังคมไทย ถ้าไม่ได้รับการดูแลแก้ไขให้ดี จำนวนคนบาดเจ็บที่คาดการณ์ว่าจะมีเพิ่มขึ้น เป็นจำนวนมากตามระยะเวลาการระบาดของโรคที่ทอดยาวออกไป ซึ่ง ชวิษ วารุณันท์ และคณะ (2563, หน้า 229) เห็นว่าเป็นวิกฤตที่รุนแรงกว่าที่เคยเกิดขึ้น แพร่กระจายส่งผลกระทบต่อทั่วโลก หากการดำเนินงานของหน่วยงานขาดกระบวนการเตรียมความพร้อม ย่อมเกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเงิน การให้บริการสังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อม ตลอดจนชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน

ในมุมมองของเศรษฐศาสตร์ การป้องกันโรคเป็นการลงทุนชนิดหนึ่ง ปัจเจกชนจะเลือกระดับการป้องกันโรคที่ดีที่สุด โดยประเมินว่าการลงทุนป้องกันโรคได้ผลประโยชน์ที่ตามมาคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ ซึ่งการจะช่วยให้อัจเจกชนวิเคราะห์ได้อย่างแม่นยำ และมีระดับการป้องกันโรคที่เหมาะสม ต้องอาศัยความสมบูรณ์ของข้อมูลข่าวสารของตัวโรค และการระบาดของโรค เป็นต้น นอกจากนี้ Courbage and Rey (2006, p.1325) ให้ข้อสรุปว่า รัฐสามารถเข้ามามีบทบาทแทรกสุขภาพประชาชน โดยกระบวนการแพทยานูวัตริ (Social Medicalization) ได้ และรัฐจะมีบทบาทมากขึ้นเมื่อสุขภาพมีความสัมพันธ์กับการผลิตและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของรัฐ ซึ่งในขั้นแรกรัฐได้ใช้อำนาจความรู้ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ ใช้

ข้อมูลทางสถิติสุขภาพเป็นเหตุผลแห่งรัฐ เพื่อสร้างรัฐเวชกรรมเพื่อแทรกแซงสุขภาพของประชาชน ขึ้นต่อมา รัฐได้ใช้ความรู้ด้านสาธารณสุขเพื่อขยายขอบเขตอำนาจรัฐในการควบคุมสาเหตุของการเกิดโรค ควบคุมอากาศ น้ำ พื้นที่สาธารณะ และสร้างความชอบธรรมในการแทรกแซงพื้นที่เอกชน ในขั้นที่ต่อไปรัฐใช้ความรู้การแพทย์ในการควบคุมแรงงานการผลิต ซึ่งแรงงานลักษณะดังกล่าวไม่ใช่ตัวคน แต่เป็นแรงงานในฐานะปัจจัยการผลิต สุขภาพของแรงงานมีความสัมพันธ์กับเสถียรภาพห่วงโซ่การผลิตในระบบเศรษฐกิจ เพราะการเจ็บป่วยของแรงงานส่งผลต่อความไม่แน่นอนของระบบเศรษฐกิจทั้งระบบ (Foucault, 2004, p.89)

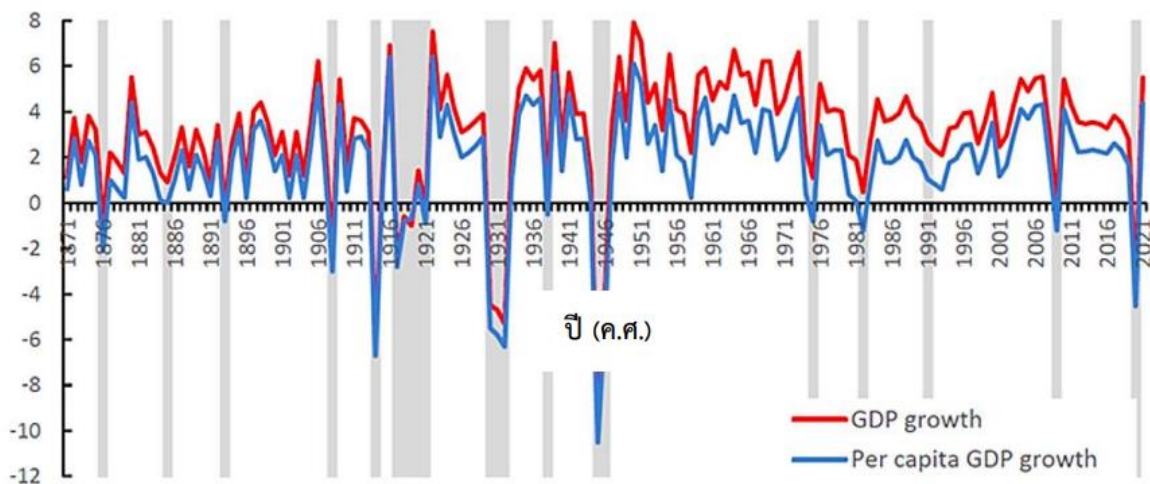
ทั้งนี้ประเทศไทยต้นแบบที่สามารถบริหารสถานการณ์ กำหนดนโยบายรับมือการระบาดโควิด-19 ได้อย่างน่าสนใจคือประเทศเยอรมนี ซึ่ง ภาควิชาสังคมศาสตร์ (2564, หน้า 35) ได้นำเสนอว่า วิธีการสำคัญที่รัฐใช้ได้แก่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของประชากร รวมถึงการจำกัดพื้นที่สาธารณะเพื่อลดการสัมผัสเชื้อ รัฐไม่ใช้อำนาจเข้าแทรกแซงอย่างสมบูรณ์ แต่สร้างความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชน ระหว่างรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น ระหว่างกระทรวงต่าง ๆ ทั้งนี้มาจากหลักความคิดของระบบสุขภาพที่วางอยู่บนฐานความสมานฉันท์ การกระจายอำนาจ และการบริหารจัดการด้วยองค์กรมิใช่รัฐ ทำให้ในสภาวะปกตินั้นภาคสังคมและประชาสังคมมีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการด้านสุขภาพด้วยตนเอง และมีการสร้างรูปแบบการร่วมมือระหว่างภาครัฐ และถึงแม้ในสถานการณ์ภาวะวิกฤติที่เพิ่มอำนาจรัฐในการบริหารจัดการความเสี่ยงแล้ว อำนาจรัฐก็ยังคงถูกจำกัดด้วยกฎหมาย และสภา ถึงแม้รัฐมีอำนาจมากขึ้นในการจัดสรรโอนย้ายทรัพยากรสุขภาพของภาคเอกชนให้แก่สาธารณะเป็นการชั่วคราวเพื่อตอบสนองต่อการระบาดโควิด-19 รัฐมีอำนาจในการประกาศจำกัดพื้นที่อันเป็นการลดทอนเสรีภาพประชาชนก็ตาม แต่นโยบายดังกล่าวก็มาพร้อมกับ การสื่อสารทำความเข้าใจกับประชาชนและใช้ข้อมูลทางสถิติที่ได้จากการขยายวงกว้าง การตรวจโรคโควิด-19 โดยมีสถาบัน Robert Koch Institute เป็นผู้ใช้องค์ความรู้การแพทย์และให้คำแนะนำแก่รัฐบาลเพื่อสร้างความมั่นใจแก่สังคม พร้อมมีนโยบายด้านสวัสดิการจากระบบรัฐสวัสดิการที่มุ่งเน้นด้านการรักษาระดับรายได้ให้คงเดิมเมื่อเจอภาวะวิกฤติ จึงสามารถโน้มน้าวให้คนปฏิบัติตามนโยบายของรัฐโดยไม่ส่งผลกระทบต่อการลดลงของคุณภาพชีวิตประชาชน

จากข้อมูลข้างต้นเป็นที่น่าสนใจว่าสถานการณ์โควิด-19 แท้จริงแล้วส่งผลกระทบต่ออย่างไรบ้างกับประเทศและประชาชนไทย บทความนี้จึงได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากสถานการณ์โควิด-19 รวมถึงนำเสนอแนวทางการแก้ไขและการปรับตัวของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย บทนำ ปรัชญาการรับมือโควิด-19 ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และรอยแผลจากโควิด-19 ข้อเสนอเชิงนโยบาย และ บทสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล

ปรากฏการณ์โควิด-19

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2563, หน้า 1) ได้ให้ข้อสรุปว่า ประเทศไทยได้รับความเสียหายทางเศรษฐกิจในระยะสั้นของช่วงปี 2563 ถึง 2564 อยู่ที่ประมาณร้อยละ 8.4 ของ GDP ปี 2562 หรือ

เท่ากับประมาณ 9.2 แสนล้านบาท และเป็นความเสียหายที่มากเป็นอันดับที่ 21 เมื่อเทียบกับ 150 ประเทศทั่วโลก ซึ่งนอกจากโควิด-19 ได้ทำลายเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในระยะสั้น การแพร่ระบาดของโรคนี้อาจยังสามารถทิ้งบาดแผลลึกให้กับเศรษฐกิจและสร้างความเสี่ยงให้กับการเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวได้อย่างน้อยผ่าน 3 ช่องทาง ได้แก่ (1) ช่องทางการสะสมทุนกายภาพ ที่มีแนวโน้มลดลงและใช้ระยะเวลานานกว่าที่การลงทุนจะกลับมาเติบโตได้อีกครั้ง โดยมีสาเหตุหลักมาจากความไม่แน่นอนและความเสี่ยงของการลงทุนในหลายอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการบินที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักจากมาตรการควบคุมการเข้าออกประเทศ (2) ช่องทางด้านแรงงาน โดยเฉพาะกำลังแรงงานที่ลดลงในหลายภาคการผลิต อันเนื่องมาจากปัญหาด้านสุขภาพและปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ รวมถึงปัญหาด้านการศึกษาที่มีประสิทธิภาพลดลง เพราะการเรียนการสอนที่ไม่สามารถดำเนินการได้ตามปกติ ทำให้การพัฒนาทักษะแรงงานหรือการสะสมทุนมนุษย์เป็นไปได้ยากขึ้น และ (3) ช่องทางการชะงักของการพัฒนานวัตกรรม ปัญหาการแพร่ระบาดทำให้ภาคธุรกิจหลายที่เน้นการรักษาระดับสภาพคล่องไว้เพื่อความอยู่รอด รวมถึงภาครัฐเองก็ต้องเน้นนำงบประมาณมากระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศในระยะสั้น จึงทำให้เสียโอกาสในการนำทรัพยากรไปใช้ในการลงทุน ขณะที่ สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ (2564, หน้า 6) มีแนวคิดว่า หลังจากนี้เศรษฐกิจไทยอาจฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วจากวิกฤติโควิด-19 แต่เป็นเพียงระยะสั้นๆ ในช่วงต้นเท่านั้น และมีแนวโน้มเติบโตช้าลงในระยะยาว จากการที่สังคมไทยกลายเป็นสังคมสูงวัย อัตราการเติบโตอาจลดลงเหลือระดับประมาณร้อยละ 2.6 ต่อปี ในปี 2579 – 2583 ซึ่งเมื่อประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ ก็จะไม่มีการขยายตัวมากพอสำหรับเงินบำนาญและสวัสดิการการรักษายาบาล จะทำให้คนไทยจำนวนมากเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส ซึ่งอาจพิจารณาประกอบกับภาพต่อไปนี้

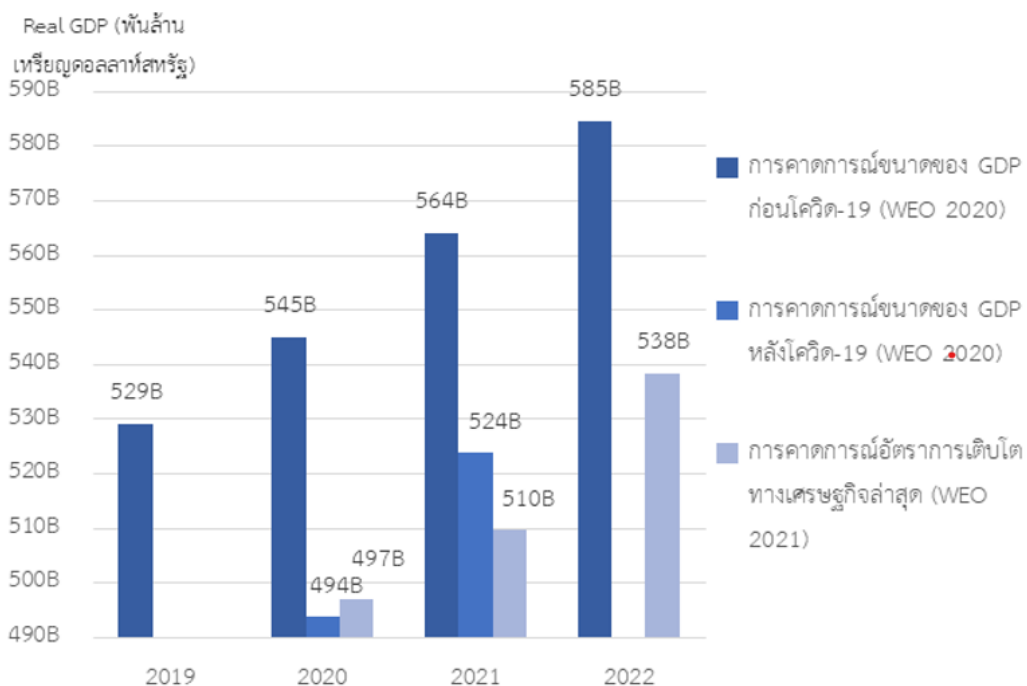

Sources: Bolt et al. (2018), Kose, Sugawara, and Terrones (2019, 2020), and IMF-WEO Apr-2021. Shaded areas refer to global recessions.

ภาพที่ 1 การเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมโลก (Global GDP growth) และการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมโลกต่อประชากร (Per capita GDP growth) รายปี ตั้งแต่ปี ค.ศ.1871 ถึง ค.ศ.2021
ที่มา : สำนักงานพัฒนาโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ, 2564, หน้า 3.

จากภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจโลกหดตัวร้อยละ 3.5 ในปี 2563 ซึ่งจากรายงานของ World Economic Outlook Report ประจำเดือนเมษายน 2564 ที่เผยแพร่โดย IMF กล่าวว่าภาวะเศรษฐกิจโลกจะขาดทุนร้อยละ 7 จากที่เคยถูกคาดการณ์เติบโตร้อยละ 3.4 เมื่อเปรียบเทียบกับเดือนตุลาคม 2562 และเกือบทุกประเทศทั่วโลก มีการเติบโตและภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจที่ชัดเจน แม้จะมีการคาดการณ์ว่าเศรษฐกิจโลกจะฟื้นตัวในปี 2564 แต่ระดับของ GDP ณ สิ้นปี 2564 ซึ่งผลกระทบจากการระบาดโรคโควิด-19 ส่งผลต่อการเติบโตของ GDP โลก ซึ่งเกิดภาวะถดถอยทั่วโลก ลดต่ำที่สุดนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งในตลาดเกิดใหม่และประเทศกำลังพัฒนา (EMDE) คาดว่ายังคงต่ำกว่าระดับปกติก่อนเกิดการระบาดของโควิด-19 เช่นเดียวกับผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยประเทศกำลังพัฒนาประสบความสูญเสียมากที่สุด กองทุนการเงินระหว่างประเทศ คาดการณ์ว่าในปี 2567 GDP โลก จะอยู่ที่ร้อยละ 3 และร้อยละ 6 สำหรับประเทศที่มีรายได้ต่ำ (LICs) ต่ำกว่าสถานการณ์ที่ไม่มีโควิด ในทำนองเดียวกันประมาณการว่า GDP ของแอฟริกาจะมีแนวโน้มจะต่ำกว่าก่อนการระบาดโรคโควิด-19 อย่างน้อยร้อยละ 1-4 ซึ่งขึ้นอยู่กับระยะเวลาของความรุนแรงการระบาดอีกด้วย (สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ, 2564, หน้า 4)

ซึ่งสอดคล้องกับ พิริยะ ผลพิรุฬห์ (2565, หน้า 2) ที่ได้กล่าวว่า ทิศทางของผลกระทบต่อตัวแปรเศรษฐกิจมหภาคในสถานการณ์ระลอกที่ 1 และสถานการณ์ระลอกที่ 2 เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งขนาดของผลกระทบในสถานการณ์ที่ 2 มีขนาดประมาณ 1.5 ถึง 2 เท่าของสถานการณ์ระลอกที่ 1 ทั้งนี้เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของขนาดเศรษฐกิจ ผลของการคาดการณ์อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง สะท้อนผลกระทบที่เกิดจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพที่ 2 รูปแบบการเปลี่ยนแปลงของขนาดเศรษฐกิจของประเทศไทยตั้งแต่ปี 2019 จนถึงปี 2022

ที่มา : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2564, หน้า 2

จากภาพที่ 2 จะเห็นได้ว่า การคาดการณ์ผลิตภัณฑ์มวลรวมแท้จริง (Real GDP) ของประเทศไทย จากฐานปี พ.ศ. 2562 ที่เป็นตัวเลข GDP ที่เกิดขึ้นจริงซึ่งเท่ากับประมาณ 180,000 ล้านบาท โดย IMF ได้คาดการณ์ GDP ในปีถัดไปจะมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของแต่ละปีเท่ากับร้อยละ 3 , 3.49 และ 3.65 ตามลำดับ เมื่อเกิดวิกฤติโควิด-19 ขึ้น IMF จึงได้เปลี่ยนการคาดการณ์ของแต่ละปีตั้งแต่ พ.ศ. 2563 ถึง 2564 เป็นเท่ากับ 16,800 และ 17,800 ล้านบาท ตามลำดับ หรือมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของแต่ละปี เท่ากับ ร้อยละ 6.66 และ 6.07 ดังนั้น ผลการเปลี่ยนแปลงของการคาดการณ์อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ เฉลี่ยก่อน และหลังการระบาด โควิด-19 IMF ที่คาดการณ์ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2563 จึงเท่ากับผลเฉลี่ยของส่วนต่าง GDP เทียบปีต่อปีระหว่างปี พ.ศ. 2563 และ 2564 ซึ่งของประเทศไทยจะมีผลเฉลี่ยของส่วนต่างเท่ากับร้อยละ - 8.24 นั่นคือ ภายใต้การคาดการณ์ของ IMF ประเทศไทยจะได้รับความเสียหายทางเศรษฐกิจอันเกิดจาก เหตุการณ์แพร่ระบาดของโควิด-19 เฉลี่ยของปี พ.ศ. 2563 และ 2564 เท่ากับร้อยละ 8.24 ของ GDP พ.ศ. 2562 และเมื่อเวลาผ่านไป 1 ปี IMF ได้คำนวณตัวเลขทางเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งพบว่าในปี พ.ศ. 2563 ประเทศไทยมี GDP ที่เกิดขึ้นจริงเท่ากับ 168,980 ล้านบาท และคาดการณ์ GDP ปี พ.ศ. 2564 เท่ากับ 173,400 ล้านบาท หรือมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของแต่ละปีเท่ากับร้อยละ -6.09 และ 2.56 ตามลำดับ จากข้อมูล ดังกล่าว จึงทำให้ผลการเปลี่ยนแปลงของการคาดการณ์อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเฉลี่ยใหม่ของรายงาน IMF ปี พ.ศ. 2564 เท่ากับร้อยละ -9.24 ของ GDP ปี พ.ศ. 2563 ซึ่งสามารถสังเกตได้ว่า เมื่อเหตุการณ์ผ่านไป 1 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2563 ถึง 2564 ภายใต้ผลกระทบของโควิด-19 ระยะสั้น เศรษฐกิจไทยได้รับความเสียหาย มากกว่าที่ IMF เคยคาดการณ์ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2563 ที่เสียหายเท่ากับร้อยละ 8.24 ของปี พ.ศ. 2562

นอกจากนี้ สมชัย จิตสุชน (2564, หน้า 1) ได้ทำการศึกษาถึงผลกระทบของโควิด-19 ต่อปัญหา ความยากจน เน้นกลุ่มที่มีความเปราะบาง เช่น ผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุ ผู้พิการ คนไร้บ้าน และแรงงานข้ามชาติ พบว่า อัตราการว่างงานในไตรมาสที่สองของปี 2563 เพิ่มขึ้นเป็น 1.97% หรือประมาณ 700,000 คน จาก 1.03% หรือประมาณ 400,000 คน ในไตรมาสแรก ทั้งนี้ ตัวเลขผู้ว่างงานที่เพิ่มขึ้นไม่สูงมากนักจากไตรมาส ที่สอง เนื่องมาจากนายจ้างเลือกใช้วิธีพักงานหรือลดเวลาทำงานของแรงงานลงแทน และพบว่า ผลจากการ ระบาดของโควิด-19 ระลอกที่สาม ตั้งแต่เมื่อต้นเดือนเมษายน 2564 ทำให้สถานการณ์ความยากจนรุนแรง ขึ้น มีจำนวนคนยากจนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะมาจากกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือ แรงงานอายุ 40 ปี ขึ้น ไป ที่ไม่มีทักษะทางเทคโนโลยี และมีความสามารถในการปรับตัวต่อความต้องการแรงงานของตลาดและ ลักษณะการทำงานแบบ “ปกติใหม่” (New Normal) น้อยที่สุด และยังพบอีกว่า การแพร่ระบาดของโควิด-19 อย่างต่อเนื่อง ได้สั่นคลอนความมั่นคงทางการเงินของครัวเรือนที่มีรายได้น้อยและปานกลาง และทำให้มีหนี้ ครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับ

ผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และรอยแผลจากโควิด-19

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของสถานการณ์โควิด-19 เห็นได้ว่าการแพร่กระจายอย่างรวดเร็วจนถูก ยกกระดานเป็นการแพร่ระบาดทั่วโลก เนื่องจากข้อมูลและความรู้ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์เกี่ยวกับเชื้อนี้ยัง

ไม่สมบูรณ์ การป้องกันโรคจึงเป็นหนทางที่เหมาะสมที่สุด โดยแต่ละประเทศจะมีการออกแบบนโยบายที่แตกต่างกันไป ดังนั้นการได้รับทราบถึงผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงร่องรอยความเสียหาย จะนำสู่แนวทางการเตรียมความพร้อมของประเทศดังนี้

1. ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

จากการควบคุมการแพร่ระบาดทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องหยุดชะงักลง เช่น การสั่งปิดสถานที่ให้บริการ การสั่งระงับการเดินทางข้ามจังหวัดหรือข้ามประเทศ หรือการดำเนินนโยบายด้านสุขภาพ เช่น การตรวจค้นเชื้อ การกักตัวผู้ติดเชื้อในบริเวณกว้าง ทำให้สูญเสียทรัพยากรในการผลิตทางเศรษฐกิจไป แต่ในระยะที่ยาวการดำเนินนโยบายเน้นการรักษาสุขภาพ จะมีส่วนทำให้แรงงานสามารถกลับเข้าสู่ภาคการผลิตได้ สำหรับนโยบายที่สามารถพยุงเศรษฐกิจระยะสั้นได้ เช่น นโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจทั้งการเงินการคลัง การเยียวยารายได้และค่าใช้จ่ายของประชาชน การจัดตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ประกอบการ นอกจากนี้มาตรการการฉีดวัคซีน ก็สามารถช่วยทุเลาความเสียหายทางเศรษฐกิจได้ ส่งผลให้เกิดความมั่นใจกับผู้บริโภคและนักลงทุนในอีกทิศทางหนึ่ง

ผลกระทบที่สำคัญอีกด้านหนึ่งคือการผลิตอุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลต่อสินค้าขาดแคลนทำให้สินค้ามีราคาสูงขึ้นเกิดปัญหาการเก็งกำไร โดยผลกระทบในระยะยาวคือการเติบโตทางเศรษฐกิจลดลง ทำให้สูญเสียการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการจ้างงาน ที่ประเทศสูญเสียขีดความสามารถในการแข่งขันและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เนื่องจากจะต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากมาลงทุนกับการป้องกันและรักษาโควิด-19 มีการนำเงินกู้จำนวนมหาศาลมาใช้ จนอาจขาดแคลนทรัพยากรในการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น

อย่างไรก็ดี การตั้งรับเป้าหมายของเศรษฐกิจไทย เมื่อการเติบโตในระยะยาวหลังปัญหาการแพร่ระบาดของโควิด-19 ได้คลี่คลายลง และทำให้เศรษฐกิจและสังคมอยู่รอดได้ในภาวะวิกฤติปัจจุบัน ประการแรกคือ ภาคเกษตรที่มีมูลค่าสูง พร้อมทั้งกระบวนการผลิตที่มีประสิทธิภาพต่อหน่วยการผลิตใช้ต้นทุนไม่สูงจนเกินไป เกษตรกรในชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้จากกระบวนการผลิตครบวงจร ตั้งแต่การผลิตจนถึงการขายสู่ตลาดที่เหมาะสม ประการที่สองภาคบริการ โดยเน้นไปที่ภาคการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ ที่ยกระดับการบริการให้เข้าสู่สมัยใหม่ด้วยทักษะแรงงานภาคท่องเที่ยวที่ได้รับการพัฒนา และเชื่อมโยงพันธมิตรด้านวัฒนธรรมและการบริการด้านสุขภาพเพิ่มมูลค่าการบริการด้านการท่องเที่ยวให้สูงยิ่งขึ้น และประการที่สาม คือภาคอุตสาหกรรมการผลิตที่มีคุณค่าและต้นทุนต่ำจากการปรับใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีความสามารถในการขยายตลาดเป็นวงกว้างมากขึ้น (สมชัย จิตสุชน, 2564, หน้า 2) ซึ่งสอดคล้องกับ กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ (2559, หน้า 72) ที่ได้กล่าวไว้ว่า หน่วยงานภาครัฐควรให้ความรู้ด้านการพัฒนาแก่ชุมชน โดยเปลี่ยนแนวคิดจากระบบการผลิตเกษตรเชิงพาณิชย์ที่พึ่งพาตลาดภายนอกสูง ใช้ทุนและแรงงานอย่างเข้มข้น ไปสู่การปลูกพืชแบบผสมผสาน และการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแทน ขณะที่ วรรณวิภา ไตลังคะ และคณะ (2565, หน้า 100) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การละเลยต่อสิ่งแวดล้อมส่งผลให้เกิดวิกฤตมากมาย การปฏิรูปการลงทุนในระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม ถือเป็นสินค้าสาธารณะ โดยใช้กลไก

ราคาเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนผ่าน การพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจสีเขียว และยอมรับว่าเป็นแนวทางที่จะนำพาประเทศไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและความเป็นธรรมของสังคม

2. ผลกระทบด้านสังคม

ในมิติด้านสังคม โควิด-19 ก่อให้เกิดความวิตกกังวลอย่างรุนแรงต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะด้านความไม่สะดวกในการเดินทาง ตั้งแต่ความไม่สะดวกในชีวิตประจำวัน และความไม่สะดวกในการรับบริการทางการแพทย์เจ็บป่วย หรือในมิติด้านการศึกษา เด็กและผู้ปกครองขาดความพร้อมในการเรียนระบบออนไลน์ ในระยะยาวกำลังคนช่วงวัยเรียนและส่วนที่เริ่มทยอยสำเร็จการศึกษาออกมาหางานทำ จะพบปัญหาในการหางานทำ เพราะภาคธุรกิจมีการชะลอการจ้างงาน หากช่วงเวลาที่ไม่สามารถหางานทำได้นานเท่าไร จะยิ่งขาดโอกาสในการพัฒนาทักษะ และพลาดโอกาสที่จะเติบโตได้รับรายได้มากขึ้นตามประสบการณ์ กลายเป็นรอยแผลระยะยาวต่อไป สำหรับคนวัยทำงานรายได้ที่ลดลงสวนทางกับหนี้สินครัวเรือนที่เพิ่มมากขึ้น เป็นอุปสรรคต่อการเก็บออมสร้างอนาคต ส่งผลให้การขยับสถานะทางสังคมยากลำบากเพิ่มขึ้น ความเหลื่อมล้ำทางรายได้และทรัพย์สินระหว่างชนชั้นก็จะยิ่งกว้างมากขึ้น นอกจากนี้แรงงานสูงอายุและมีทักษะน้อยอาจถูกเลิกจ้างถาวร แม้โควิด-19 จะหายไปแล้วก็ตาม กลายเป็นรอยแผลในตลาดแรงงานที่มีขนาดใหญ่และยากต่อการหามาตรการเยียวยา สอดคล้องกับ เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์ และคณะ (2563) ที่ได้ทำการศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และวิกฤตเศรษฐกิจ โดยกล่าวว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นประชาชนต้องพึ่งตนเองมากที่สุด อาจจำเป็นต้องขายทรัพย์สินหรือหาทางออกด้วยการกู้ยืมหนี้ในระบบ หลายคนพยายามปรับเปลี่ยนวิถีคิดและพฤติกรรมเพื่อทำใจยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น ด้านการศึกษาของบุตรหลานที่ยังไม่ได้วางแผนเรียนออนไลน์ ด้านการช่วยเหลือเยียวยาคนด้อยโอกาสยังคงหล่น การช่วยเหลือขึ้นพื้นฐานจากรัฐตามสิทธิของพลเมืองที่ควรได้รับผ่านบัตรสวัสดิการต่าง ๆ ถือเป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่ช่วยในการยังชีพได้ แต่รัฐควรมีการเสริมทักษะด้านการพึ่งตนเองระยะยาว ผ่านโครงการเตรียมความพร้อมการทำงานในโลกสมัยใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในอีกทิศทางหนึ่ง นอกจากนี้ สมชัย จิตสุชน (2564) ได้ให้ความเห็นว่า สังคมได้เรียนรู้ว่า ความเสี่ยงมีอยู่เท่ากันไม่ว่าจะเป็นคนรวยหรือจน ทั้งในปัจจุบันและอนาคตข้างหน้า ปัญหาสุขภาพ ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจและการเมือง ไม่ใช่เป็นเรื่องที่แยกส่วนกันทุกอย่างเกี่ยวข้องกันหมด การแก้ไขปัญหาแบบรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลางอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องมีการกระจายอำนาจ ปัญหาช่องว่างความเหลื่อมล้ำของรายได้และช่องว่างทางความคิดมิให้เห็นได้อย่างชัดเจน โดยคนชั้นกลางในเมืองต้องการนโยบายที่คุมเข้มห้ามออกนอกบ้าน เพราะสามารถอยู่ได้และต้องการความปลอดภัย ขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งเลือกที่จะต้องออกจากบ้านไปทำงาน ซึ่งรัฐต้องใช้นโยบายที่ละเอียดอ่อนอย่างมากในการประนีประนอม

นอกจากประเทศไทยกำลังเผชิญความท้าทายจากการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจจากวิกฤต โควิด-19 แล้วประเทศไทยยังต้องเผชิญความเสี่ยงอีกรอบด้าน หนึ่งในนั้นคือความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบเป็นอันดับต้นๆ ของโลกอย่างต่อเนื่อง และหากไม่มีการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างเข้มข้น เราอาจต้องเผชิญกับสภาวะอากาศสุดขั้วที่รุนแรงขึ้นและ

ถึงขั้น จำนวนการเสียชีวิตเพิ่มขึ้น ประสิทธิภาพการทำงานของประชากรจะลดลง ซึ่งไทยจะฟื้นเศรษฐกิจจากรอยแผลของโควิด-19 ได้เพียงระยะสั้น หากยังพัฒนาเศรษฐกิจแบบเดิม ดังนั้นการเคลื่อนตัวเศรษฐกิจรูปแบบใหม่จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์โควิด-19 จึงมีข้อเสนอเชิงนโยบายดังนี้

1. ผลกระทบทางเศรษฐกิจ

1.1 ด้านนโยบายการคลังและงบประมาณภาครัฐ สถานการณ์โควิด-19 ส่งผลกระทบต่อมาตรการผ่อนปรนทางภาษี การสนับสนุนทางการเงินให้แก่แต่ละครัวเรือน มาตรการช่วยเหลือองค์การธุรกิจและผู้ประกอบการ รายจ่ายด้านสาธารณสุข การจัดตั้งกองทุนและแหล่งกักเก็บเพื่อเยียวยาเศรษฐกิจ หรือการค้าประกันหนี้เอกชนโดยภาครัฐ เนื่องจากความไม่แน่นอนในการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐ ส่งผลให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐเกิดผลกระทบอย่างมาก

1.2 ด้านการเพิ่มผลิตภาพของภาคการผลิต โดยเฉพาะภาคการผลิตเพื่อการส่งออก ทำให้องค์การทั้งภาครัฐและเอกชน ต้องปรับตัวควบคู่ไปกับการวิจัยพัฒนา สร้างนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก ยกย่องศักยภาพของเศรษฐกิจไทยให้สามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว เกษตรกรในชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้จากการวางระบบการผลิตครบวงจร ตั้งแต่การผลิตจนถึงการขายสู่ตลาดที่เหมาะสม

1.3 ด้านการเฝ้าระวังผลกระทบแบบต่อเนื่องยาวนานและฟื้นตัวยาก ลักษณะกิจการขนาดเล็กที่ไม่มีเงินทุนจะเริ่มกิจการใหม่ แรงงานที่ถูกเลิกจ้างและไม่ได้รับโอกาสในการจ้างงานใหม่ ในประเด็นนี้รัฐควรเร่งสร้างมาตรการในการประคับประคอง ให้กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบสามารถกลับเข้าสู่วงจรเศรษฐกิจและสังคม เพิ่มเติมจากการกระตุ้นโดยการให้เป็นเงิน เช่น การชี้แนะแนวทางการเข้าถึงระบบบริการภาครัฐ การดูแลสุขภาพ การช่วยเหลือบุตรหลานให้สามารถเรียนออนไลน์ได้โดยสะดวก เป็นต้น

2. ผลกระทบทางสังคม

2.1 ด้านการสร้างระบบความคุ้มครองทางสังคม จากการได้รับผลกระทบที่ต่อเนื่องและรุนแรง ความสามารถในการรับมือกับผลกระทบ ทางเลือกในการปรับตัวที่ไม่แน่นอน จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐอาจสร้างระบบความคุ้มครองทางสังคม โดยพิจารณาว่ามาตรการใดบ้างที่ภาครัฐจะเข้าไปช่วยเหลือได้ เช่น ระบบประกันสังคมที่ดูแลภาวะว่างงานของแรงงานนอกระบบไม่ได้ เงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดที่ยังไม่ครบถ้วน และบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่เกิดการตกหล่นบางส่วน เป็นต้น

2.2 ด้านการดูแลกลุ่มอ่อนไหว โดยประชาชนในกลุ่มผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ อาจเป็นผู้ได้รับการดูแลมากกว่ากลุ่มอื่น ภาครัฐอาจจำเป็นต้องสร้างมาตรการช่วยเหลือในหลากหลายรูปแบบ และมี

ความยืดหยุ่น เช่น การสนับสนุนนโยบายที่เอื้อให้ประชาชนในภาคธุรกิจปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ได้ดียิ่งขึ้น เช่น การปรับเวลาการทำงาน เป็นต้น

2.3 ด้านสุขภาพ ในมิติด้านสุขภาพนั้นประชาชนโดยทั่วไปเริ่มปรับตัวได้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามการเพิ่มความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโควิด-19 นโยบายการตรวจค้นเชื้อ นโยบายการติดตามผู้ติดเชื้อ การกำหนดข้อบังคับการสวมหน้ากาก แนวทางการป้องกันและดูแลกลุ่มเสี่ยง รวมถึงการรณรงค์การฉีดวัคซีน อาจช่วยบรรเทาเหตุการณ์ความรุนแรงลงได้

2.4 ด้านการฟื้นฟูคุณภาพประชากร โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน การยกระดับคุณภาพการดูแลเด็กเล็กและคุณภาพการศึกษาโดยรวม ยกกระดับทักษะตั้งแต่เด็กปฐมวัย พร้อมเพิ่มคุณภาพการศึกษา ซึ่งจะสามารถช่วยเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศได้ในอีกทิศทางหนึ่ง

สรุป

ประเทศไทยได้รับความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลให้พบปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม โดยที่ปัญหาด้านสาธารณสุขเป็นจุดเริ่มต้นของวิกฤต ซึ่งปัญหาด้านรายได้ยังคงเป็นประเด็นหลักและส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง เกิดปัญหาภาระหนี้เพราะรายได้ที่หายไป และวิกฤตนี้ยังทิ้งรอยแผลบาดลึกให้กับระบบเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งอาจมีแนวทางแก้ไขดังนี้

1. รอยแผลและแนวทางแก้ไขด้านเศรษฐกิจ

สถานการณ์โควิด-19 ส่งผลกระทบต่อมาตรการผ่อนปรนทางภาษี มาตรการช่วยเหลือองค์การธุรกิจและผู้ประกอบการ รวมถึงมาตรการค้ำประกันหนี้เอกชน โดยภาครัฐ ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมที่พบปัญหาจะเริ่มกิจการใหม่ได้ยาก แรงงานถูกเลิกจ้างและโอกาสในการจ้างงานใหม่ลดลง รัฐควรเร่งสร้างมาตรการในการประคับประคอง ให้กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบสามารถกลับเข้าสู่วงจรเศรษฐกิจเพิ่มเติมจากการกระตุ้น โดยการให้เป็นเงิน นอกจากนี้องค์การทั้งภาครัฐและเอกชนต้องปรับตัว ควบคู่ไปกับการวิจัยพัฒนา สร้างนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจฐานรากที่สามารถสร้างความยั่งยืนได้

2. รอยแผลและแนวทางแก้ไขด้านสังคม

ผลกระทบของระบบเศรษฐกิจจากสถานการณ์โควิด-19 ส่งผลโดยตรงต่อสถานการณ์ทางสังคมอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ประชาชนที่ได้รับผลกระทบอย่างมากคือผู้ที่อยู่ในกลุ่มอ่อนไหว ภาครัฐจำเป็นต้องสร้างมาตรการช่วยเหลือที่หลากหลายรูปแบบ ผ่านการสร้างระบบความคุ้มครองทางสังคม โดยพิจารณาว่ามาตรการใดบ้างที่ภาครัฐจะเข้าไปช่วยเหลือได้ นอกจากนี้ความเข้มแข็งในมิติระบบสุขภาพ อาจช่วยบรรเทาเหตุการณ์ความรุนแรงลงได้ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือระบบการฟื้นฟูคุณภาพประชากร รวมถึงการยกระดับคุณภาพการศึกษาอย่างก้าวกระโดด จะเป็นแนวทางในการลบรอยแผลทางสังคมที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์. (2559, มกราคม - มิถุนายน). ผลกระทบของระบบการผลิตเกษตรเชิงพาณิชย์ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง. *วารสารเทคโนโลยีภาคใต้*, 9(1), 69-74.
- ธวัช วาราสุนันท์, อัจฉรา ฉัตรแก้ว และ โชติ บดีรัฐ. (2563, กันยายน - ธันวาคม). ถอดบทเรียน COVID-19 ผู้การวางแผนเพื่อรับรองเหตุฉุกเฉินให้ราชการดำเนินไปอย่างต่อเนื่องด้วยการจัดทำแผนบริหารความต่อเนื่อง. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 5(3), 228-237.
- ณณริฎ พิศลยบุตร. (2563, มกราคม). *ประเทศไทยในอนาคต*. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/en/>
- พิริยะ ผลพิรุฬห์. (2565, กุมภาพันธ์). *การประเมินผลกระทบของเศรษฐกิจมหภาคจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 และนโยบายโยบาย*. ศูนย์ศึกษาพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. สืบค้นจาก www.econ.nida.ac.th
- ภาคภูมิ แสงกนกกุล. (2564). การศึกษานโยบายการรับมือการระบาดโควิด-19 โดยใช้กรอบวิเคราะห์รัฐสวัสดิการเปรียบเทียบ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบเยอรมนีและไทย. *วารสารมนุษยศาสตร์สาร*, 22(1), 34-39.
- วรรณวิภา ไตลังคะ และคณะ. (2565). ถอดบทเรียนชุมชนเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองสีเขียว พื้นที่จังหวัดปทุมธานี. *วารสารรัชต์ภักษ์*, 16(45) 89-101.
- วิโรไท สันติประภพ. (2563, 20 กรกฎาคม). *ก้าวต่อไป ทิศทางเศรษฐกิจ หลังยุคโควิดกีดกัน*. รายงานการสัมมนาวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย. สืบค้นจาก <https://www.isranews.org>
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2563, กันยายน). *แนวทางการพวงเศรษฐกิจระยะสั้นจากวิกฤตแพร่ระบาดของโควิด-19: บทเรียนจาก Cross Country Regression*. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th>
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2564, เมษายน). *โครงการ 4 แขนงด้าน: กรอบแนวทางที่ควรจะเป็น*. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th>
- สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ. (2564, กันยายน). *ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมจากการระบาดของโรคโควิด-19 ในระดับโลก และในประเทศไทย*. รายงานผลการทบทวน กรมควบคุมโรค : หน้า 1-21.
- เสาวลักษณ์ กิตติประภัสร์ และคณะ (2563, พฤศจิกายน). *ผลกระทบทางสังคมจากการระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และวิกฤตเศรษฐกิจ*. รายงานการวิจัย สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สมชัย จิตสุชน. (2564). *ผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ระลอกใหม่และมาตรการที่ควรมี*. รายงานการวิจัยเสนอต่อ TDRI. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2021/01/impact-of-new-covid-19-wave/>
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์. (2564, 16 พฤศจิกายน). *โมเดลใหม่ในการพัฒนาประเทศหลังโควิด-19 ฟื้นฟูและต่อเติมเพื่อเติบโต*. *วารสารรายงานทีดีอาร์ไอ*, 182, 1-16.

Courbage, C., & Rey, B. (2006). Prudence and optimal prevention for health risks, *Health Economics*. 15, 1323-1327.

Foucault, M. (2004). *Naissance de la Biopolitique: Course au College de France*. Edition eatable sous la direction de François Ewald et Alessandro Fontana, par Michel Senellart. Paris: Galliard Sequel.